

Brief aan Vincent Blok

Beste Vincent,

Je dissertatie *Random de vloedlijn* heeft veel bij mij los gemaakt. In de eerste plaats heb ik waardering voor je toegewijde analyse van facetten uit het gedachtegoed van Ernst Jünger en Martin Heidegger, twee land-, en tijdgenoten en in hun anti-modernisme ook bondgenoten. Verder voel ik me als filosoof en literator, als ik dat ouderwetse woord mag gebruiken, erg thuis bij je constatering dat er opnieuw gevraagd moet worden naar 'de dingen, de taal en de mens'. Ik heb daar zelf ook veel over geschreven. In onze huidige beeldcultuur dreigt de samenhang tussen die drie verloren te gaan en het is de taak, vind ik, van filosofen, journalisten, onderwijzers, kunstenaars en schrijvers die samenhang steeds opnieuw aan de orde te stellen, levend te houden en te (her)scheppen in nieuwe constellaties. Je metafoor voor de 'zin van zijn' als vloedlijn, het gebied waar wij mensen als strandjutters kunnen zoeken naar wat de vloed achtergelaten heeft, vind ik niet minder dan een vondst.

Maar ik heb ook grote vragen. Van sommige daarvan ben ik niet zeker of ze kritiek kunnen heten of dat het juist om aanvulling gaat op jouw betoog, maar mijn belangrijkste punt van kritiek is duidelijk. Die luidt dat je de filosofie tot een isolationisme en misschien zelfs intellectueel sektarisme maakt. Natuurlijk hebben kunstenaars en intellectuelen het volste recht hun bijdrage aan de beschaving te beperken tot hun eigen terrein van reflectie of artistieke schepping – het denken en dichten dat jou zo aan het hart ligt! - ze kunnen daar heel waardevol in zijn, maar dat is iets anders dan het oproepen tot afzien van handelen en berusten in het onvermijdelijke, tenzij er een omslag in onze verhouding tot het zijn komt. En die oproep doe jij in je nawoord door alle activisme categorisch af te wijzen. Ik heb daar grote problemen mee.

Laat me proberen je uit te leggen wat ik bedoel.

In je 'Voorwoord' leg je uit dat de persoonlijke inzet van je studie de vraag is naar het wezen van het imperialisme. Als geëngageerde wereldburger heb je je een tijd lang verzet tegen de wijze waarop de Amerikaanse cultuur haar normen en waarden gewelddadig aan andere samenlevingen pleegt op te leggen. Je bent echter gaan twijfelen aan de zinvolheid van dat verzet en dat resulteerde in de voorliggende studie. De vraag naar wat het wezen van het imperialisme is, leg je uit, is in filosofische zin te herleiden tot de vraag naar de wil tot macht; en dat bracht je tot Heidegger, Jünger en Nietzsche. Maar voordat je rechtstreeks op dat probleem in gaat, behandel je eerst een van de kernvragen waarvoor de 20ste-eeuwse filosofie zich gesteld heeft gezien. Kan de filosofie nog wel uitspraken doen over 'het wezen' van de dingen?

Het eerste deel van je proefschrift is helemaal gewijd aan de vraag of filosofie nog wel wetenschap is. Je heldere uiteenzetting over Poppers benadering van de demarcatie tussen wetenschappelijke kennis en niet-wetenschappelijk is erg instructief. Maar je bestrijdt zijn opvatting dat de filosofie nog een rol zou kunnen spelen in de vooruitgang

van onze wetenschappelijke kennis over de wereld. Filosofie als wetenschapsfilosofie is reconstructief, ze legaliseert achteraf maar doet zelf geen nieuwe ontdekkingen. Ook de filosofie als metafysische ‘onderbouwing’ van het menselijke kenvermogen kan niet meer verdedigd worden. De menselijke kennis breidt zich uit via de weg van *trial and error*, en alleen de resultaten tellen. Voor de pragmatische validatie is de filosofie niet meer nodig. Na dat geconstateerd te hebben ga je vervolgens op pad met Heidegger, die de filosofie een andere weg in wil laten slaan dan de wetenschap. De filosofie moet proberen het zijn te denken als een relatie tussen subject en object, waar de wetenschap het zijn objectificeert als zijnde en wel in kenbare, meetbare en berekenbare proporties.

Mijn eerste punt van kritiek is dat je deze kwestie van de al dan niet wetenschappelijkheid van de filosofie voorstelt als een keuze tussen Heidegger en Popper. Er is weinig bezwaar te maken tegen Heideggers visie op filosofie als zijnsdenken, maar het is slechts een *mogelijke* route die de filosofie kan nemen. Wat ik in je uiteenzetting mis is de constatering dat er naast de natuurwetenschappen ook nog het veld is van de geesteswetenschappen. Zijn dat geen wetenschappen? Vallen die aan de verkeerde kant van de demarcatielijn? Verificatie en falsificatie zijn binnen de theologie, geschiedenis of literatuurwetenschap net zo moeilijk als binnen de filosofie. Daar staat de laatste niet alleen in. Betekent het voor jou dat deze wetenschappen, die in laatste instantie allemaal hermeneutisch gefundeerd zijn omdat ze door middel van systematisch onderzoek en reflectie opheldering moeten proberen te geven over wat ons mensen beweegt en waar wij impliciet dus voorkennis van hebben, buiten *de* wetenschap vallen? Toch vallen de geesteswetenschappen ook onder het principe van *trial and error*. Je zou kunnen zeggen dat wanneer een bepaalde benadering (bij voorbeeld de psychoanalyse) ons geen inzicht meer geeft in de complexiteit van ons heden, zij haar verklarende kracht verliest; en daarmee haar wetenschappelijke gehalte. Geldt dat ook niet gewoon voor de filosofie? Grote filosofie overleeft omdat zij steeds opnieuw bruikbare perspectieven levert of tot nieuwe toepassingen inspireert.

Men kan ook niet met goed fatsoen volhouden dat in de *geesteswetenschappen* het zijn als een betrekking tussen mens en wereld niet aan de orde kan komen. In Lévi-Strauss' *Tristes tropiques* draait alles om de betrekking tussen mens en wereld, omgang met dood, liefde en vernietiging; en dat alles niet louter gedacht als objectiviteit en gezien door de ogen van een afstandelijke etnograaf, maar ook geschreven als kunstwerk dat de universele structuur van het Da-sein oproept. En dit is maar een voorbeeld. Op dezelfde manier onttrekt een studie als *Herfsttij der Middeleeuwen* zich aan het mechanisme van het machtsdenken. Die studie is niet geschreven om de wereld te beheersen, maar om te doorgronden en te begrijpen. En zo zijn er meer geesteswetenschappelijke studies geschreven die de menselijke betrekking tot de dingen juist meedenken in de thematisering, in plaats van zich ervan af te wenden. Ik vind je keuze om Heidegger te volgen in zijn afwending van ‘de’ wetenschap dus te snel gemaakt. Het valt niet in te zien waarom filosofie niet ook binnen het empirische veld van de geesteswetenschappen zou kunnen functioneren, of zijn denkers als Michel Foucault, Paul Ricoeur of Stephen Toulmin, die zich allen vanuit de filosofie met de mens- en geesteswetenschappen hebben beziggehouden, geen serieus te nemen filosofen?

Natuurlijk begrijp ik dat in je boek Jünger en Heidegger centraal staan en dat je je daarom als het ware naar Heidegger toewerkt. Daardoor spring je echter haastig naar conclusies die helemaal niet zo snel getrokken kunnen worden. In je ‘Voorwoord’

verraad je wat dat betreft een beetje de vooropgezette methodiek. Je beschrijft kort je werkwijze, maar trekt halverwege die beschrijving al je conclusie over het wezen van het imperialisme, terwijl dat eigenlijk pas in je nawoord aan de orde komt. Nu heb ik als hermeneutisch filosoof niets tegen vooringenomenheid, je had deze echter wel moeten thematiseren. Nu wreekt zich dat de persoonlijke vraagstelling van je boek in een voor- en nawoord zijn weggezet en het eigenlijke proefschrift zich beperkt tot een vergelijkende studie tussen Jünger en Heidegger. Die studie is op zich interessant, maar staat in haar geserreerde bereik in geen verhouding tot de reikwijdte van de thematiek die je in je voorwoord hebt aangegeven. Door de vraag naar het wezen van het imperialisme te herleiden tot de vraag naar de wil tot macht heb je in feite je eigen antwoord al geformuleerd. Maar is het imperialisme altijd en uitsluitend gemotiveerd door machtsdenken? Waarom zijn sommige beschavingen minder imperialistisch dan andere? Zelf zeg je niets daarover, en in je literatuuropgave ontbreken titels die daar iets meer over zouden kunnen vertellen.

Ik kom nu aan mijn belangrijkste kritiek. In je 'Nawoord' zeg je onder meer: 'Het antwoord op het imperialisme bestaat niet in het verzet daartegen, maar in een omwenteling van het menselijk bestaan.' Je inzicht is doortrokken van Heideggers visie op de technologische samenleving. *Machenschaft* alom en niemand die ons redden kan behalve een godheid. Tenzij de mensheid weer leert luisteren naar de '*Anspruch*' vanuit de '*Sinn von Sein*', is er geen kruid gewassen tegen de apocalyps die op ons toekomt. Elk dichten en denken dat probeert een omwenteling te weeg te brengen, wijs je af, want dat streven zou gebaseerd zijn op de wil tot macht en juist die wil heb je geïdentificeerd met het wezen van het imperialisme. Mij verbijstert die redenering; ik kan er ook geen heldhaftig asceticisme in zien, ze herinnert me slechts aan een bepaald soort protestantse sekten, voor wie de tijd is blijven stilstaan en die zich van de wereld af hebben gewend in de vaste overtuiging dat het toch nooit wat wordt met die wereld zolang die niet wil luisteren naar het Woord. Als dit de uitkomst is van de Heideggeriaanse filosofie dan zou ik zeggen dat ze daarmee gefalsificeerd is.

Maar in een debat over de *ware* interpretatie van Heidegger wil ik me niet begeven. Zelf zie ik in Heideggers werk aanknopingspunten voor een ontsnapping uit het imperialistische denken, dat ons de totale economisering van de aarde heeft gebracht; de *waarde* van de dingen (en het leven) teruggebracht tot *prijs*. We kennen de exploitatie van de aarde, dieren en andere minder 'hoog' ontwikkelde culturen die het gevolg van die houding is. Wat is er in godsnaam tegen een 'activisme' dat ijvert voor een duurzame verstandhouding tussen mens en wereld! Daarbij is het noodzakelijk dat de waardevolheid van die wereld de kans krijgt *op te lichten* voor ons stervelingen die de aarde bewonen. Dat oplichten zien we soms gebeuren in de kunst, ook in dit tijdsgewricht waarin de techniek heerst. Zelfs in de door techniek bemiddelde kunstvormen als film, video, popsong en internet komen we soms *Machenschaft* tegen die de *Lichtung*, de ervaring van zin van zijn, mogelijk maakt, geloof me. Hölderlin is ook via de 'machinale' boekdrukkunst tot Heidegger gekomen.

Verder vraag ik me af: als het wachten is op de omwenteling van het menselijke bestaan, *wanneer* mogen we dan zeggen dat die omwenteling gaande is? Met andere woorden: wanneer mogen we *wél* in actie komen? Heidegger zelf heeft zich daarin één keer deernig vergist toen Hitler de omslag naar het zijn heel anders op bleek te vatten dan

de grote filosoof bedoelde, en sindsdien beperkte hij zich wijselijk tot de ‘gelatenheid’. Maar dat is allemaal psychologie; Heideggers zwijgen heeft het er ondertussen niet beter op gemaakt. Ik vraag je: waarom biedt de democratische (in plaats van de totalitaire) weg - die van het debat, het onderwijs, de kunsten en de filosofie - geen mogelijkheden? Is dat allemaal besmet met het virus van de wil tot macht? Je hebt uiteraard het recht je in een bespiegelende levenswijze terug te trekken en de politiek over te laten aan de ‘rekenende’ denkers, Vincent. Maar dat recht heb je op persoonlijke gronden. Als jij filosofische gronden meent te hebben dan rust op jou de last te bewijzen dat de filosofie van het zijn zwaarder weegt dan de ethiek. En dat zal nog lastig worden aangezien je zelf erkent dat de filosofie geen zeggenschap meer heeft over de laatste waarheid.

De realiteit is dat we niet terug kunnen naar de preïndustriële wereld waar Jünger en Heidegger zo naar hunkerden. We leven nu in een postindustrieel tijdperk. Het machinale is elektronisch geworden, er dreigt niet alleen massavernietiging van de natuur maar ook van de kwaliteit van het individuele menselijk leven. Ik vind het een ernstige denkfout te beweren, dat het geen zin heeft je te verzetten tegen imperialisme – en de economische globalisering die daar in het verlengde van ligt - omdat dat nu eenmaal een noodzakelijk uitvloeisel is van het *survival of the fittest* - principe dat de wereld beheerst. Als dat principe zo alomvattend is, waarom kan de filosofie er zich dan aan onttrekken? Je totaliseert omdat het je goed uitkomt, krijg ik de indruk. Juist een naturalistische filosoof als Daniel Dennett, om die reden natuurlijk hoogst verdacht onder de denkers van het Avondland, heeft betoogd dat de evolutie de menselijke vrijheid, en daarmee een gevoel van verantwoordelijkheid, heeft voortgebracht. Mensen kunnen kiezen, dankzij de evolutie en binnen bepaalde kaders uiteraard. Zo kunnen mensen er ook voor kiezen hun zorg *om* de dingen, waar het menselijk bestaan volgens Heidegger van doortrokken is, voortaan vergezeld te doen gaan van een zorg *voor* de dingen. Er zit niets anders op, want een godheid komt ons heus niet redden. We zullen het zelf moeten doen.

Met vriendschappelijke groet,

Jan-Hendrik Bakker

Vincent Blok, *Rondom de vloedlijn. Filosofie en kunst in het machinale tijdperk. Een confrontatie tussen Heidegger en Jünger*. Aspekt, Amsterdam 2005.